

Batı'da Hadis Çalışmalarında Tek Râvili Tarikler*

Fatma KIZIL**

“Single Strands in Western
Hadith Studies”

Abstract: Ignaz Goldziher, the founder of Western *hadith* studies, did not use *asānīd* in his datings. On the other hand, there are Western scholars from both previous and following generations such as Alois Sprenger, William Muir, J. H. Kramers, Joseph Schacht, and G. H. A. Juynboll who drew upon *asānīd* in their studies even if with some limitations. One of the most striking of these limitations is to accept single strands as unreliable. According to his common link theory, Schacht denied the historicity of the single strand before the common link and developed a closely linked term i.e. spread of *isnāds*. G. H. A. Juynboll, who applied the theory with some modifications, denied the historicity of single strands both before and after of the common link, and hence coined the term “diving” for a phenomenon which can be found as a concept in Schacht’s *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*. He also claimed that spidery bundles composed of diving/single strands are undatable *isnād* structures. In this article, Western scholars’ arguments against single strands based on the terms of common link theory such as single strand, spread of *asānīd* and spider are reviewed and studied, and it is showed that these arguments are closely related to these scholars’ general approach to *hadith* literature.

Citation: Fatma KIZIL, “Batı'da Hadis Çalışmalarında Tek Râvili Tarikler” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, X/2, 2012, pp. 7-22.

Key words: *hadith*, orientalism, Western *hadith* studies, single strand, diving, common link.

Giriş:

XIX. yüzyılda Batılı araştırmacılar ilk dönem kaynaklarından hareket ederek¹ başlangıçta siyerle irtibatlı, daha sonra ise müstakil olarak hadisle ilgilenmelerinin neticesinde isnād hakkında da değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

* Bu makale 28 Nisan 2012’de Kıbrıs’ta düzenlenen I. Uluslararası Hadis İhtisas Sempozyumunda sunulan “Oryantalistlerin Tek Râvili Tariklerle İlgili İddialarının Tahlil ve Tenkidi” adlı tebliğin makaleye dönüştürülmüş şeklidir. Tebliğ gözden geçirilmiş, bazı ilâve ve değişiklikler yapılmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Yalova/Türkiye, fatmakizil@gmail.com.

¹ Bu yüzyıldan önce de Hz. Peygamber’in hayatı ile ilgili Batı’da çeşitli kitaplar yazılmışsa da bu çalışmalar daha ziyade halka yönelik kitaplar çerçevesine dâhil edilmelidir. Söz konusu kitaplarda amaçlarına uygun biçimde erken tarihli kaynaklardan istifade etmek gibi bir hassasiyetin olmadığı da ifade edilmelidir.

Meselâ Ignaz Goldziher (1850-1921) tarafından Batı'da hadisi ilk kez bilimsel olarak ele alan kişi şeklinde tavsif edilen² Alois Sprenger'in (1813-1893), bir hadisin varyantlarının kendisinde birleştiği en eski ortak Râviyi hadisi uyduran kişi kabul ettiği bildirilmektedir³ ki bu yaklaşım isnâddan hareketle hadis tarihlendirmesinin⁴ en eski örneklerinden birisi kabul edilebilir. Sprenger'le muasır ve onun gibi Hz. Peygamber'in hayatı⁵ hakkında hacimli bir çalışması (*The Life of Mahomet* [I-IV, London 1858-1861]) bulunan William Muir (1819-1905) ise Müslümanlar tarafından bazı Râvilerin güvenilir kabul edilmesinin hiçbir anlam ifade etmediğine işaret etmekle birlikte isnâdlardaki ortak Râviler de dâhil olmak üzere hadis tenkidinde kullanılabilecek çeşitli kriterlerden bahsetmektedir.⁶

Batı'da hadis çalışmalarından söz edildiğinde akla ilk gelen isimlerden Goldziher'in ise hadislerle ilgili değerlendirmelerinde isnâdlardan istifade etmediği görülür. Öte taraftan çalışmalarını onunla aynı dönemde yapmış Josef Horovitz, isnâdın menşeiini hicrî I. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirdiği "Alter und Ursprung des Isnâd"⁷ makalesini yazmış, bu makalesinin mütemmimi bir diğer çalışmada⁸ ise Yahudi literatüründe bir sözün kaynağını gösterme uygulamasının İslâm literatüründeki isnâd kullanımını etkilediğini iddia etmiştir. Isnâdla ilgili söz konusu müstakil makalelerine rağmen Horovitz'in isnâdlar-

² Ignaz Goldziher, *Muslim Studies* (ed. S. M. Stern, çev. R. Barber – S. M. Stern), London: George Allen & Unwin Ltd., 1971, II, s. 20, dn. 5.

³ Josef Horovitz, "The Growth of The Mohammed Legend", *The Life of Muhammad* (ed. Uri Rubin), Aldershot: Ashgate, 1998, s. 271.

⁴ Tarihlendirme ilk bakışta tarafsız/nötr bir kavram gibi gözükse de bilhassa Goldziher'le birlikte Batı'da yerleşen şüphecilik ve Schacht sonrası hâkim hâle gelen aksi ispat edilene kadar bütün hadisleri uydurma kabul etme eğilimi bağlamında düşünüldüğünde oryantalist paradigmanın bir terimi yani değer yüklü olduğu anlaşılacaktır. Oryantalist paradigmadaki tarihlendirme, Hz. Peygamber'le (s.a.v.) irtibatı kesilmiş hadislerin ortaya çıktığı/uydurulduğu dönemi tespit etme anlamında kullanılmaktadır.

⁵ Burada, Sprenger ve Muir'in Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatı ile ilgili yaptığı çalışmaların siyer olarak adlandırılmamasının bilinçli bir tercih olduğu ifade edilmelidir. Zira siyer/sîret model olma vasfını ihtiva etmektedir ve bu nedenle normatiftir. Nitekim ilk dönemden itibaren sîret ve sünnet kelimelerinin birbirinin yerine kullanılabilmesi de bunu göstermektedir. Dolayısıyla siyer yazımı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üsve-i hasene kabul edilmesi ile mümkündür. Hâlbuki hadislerin sıhhatini kabul etmeyen oryantalistler için sünnetin normatıflığı söz konusu olmadığı için onların yazdığı Hz. Peygamber biyografileri de siyer olma vasfını taşımamaktadır.

⁶ William Muir, *The Life of Mohamet*, I-IV, London: Smith, Elder and Co., 1861, I, s. lxxviii, lxxxvii. Ayrıca krş. Harald Motzki, "Introduction", *•adîth* (ed. Harald Motzki), Aldershot: Ashgate, 2004, s. xvii.

⁷ *Der Islam*, VIII, 1918, s. 39-47.

⁸ "Noch einmal die Herkunft des Isnâd", *Der Islam*, XI, 1921, s. 164-165.

dan hareketle hadis tarihlendirmeleri yaptığını söylemek mümkün gözükmemektedir.⁹ Hollandalı oryantalist Johannes Hendrick Kramers'in (1891-1951) kendisinden önceki oryantalistlere¹⁰ nispetle isnâdları daha fazla dikkate aldığı “Une tradition à tendance manichéenne (la ‘mangeuse de verdure’)”¹¹ adlı makalesi ise münferid bir örnek olarak kalmış, Kramers isnâdların tarihlendirmelerde nasıl kullanılacağına dair bir metot geliştirme yoluna gitmemiştir. Bu tür bir metot geliştirme çabası *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*'ı (Oxford 1950) Kramers'in işaret edilen makalesi ile aynı dönemde yayımlanan Joseph Schacht'ta (1902-1969) görülmektedir. Geliştirdiği müşterek Râvi teorisiyle Schacht isnâddan hareketle yapılan tarihlendirmeler söz konusu olduğunda muhakkak bahsedilmesi gereken bir oryantalist hâline gelmiştir.

Esasen Schacht isnâdın başlangıcı için geç bir tarih vermiş ve isnâdın menşinin hicrî II. yüzyılın ilk yarısında aranması gerektiğini söylemiştir.¹² Schacht, isnâd tarihlendirmesinde “fitne” kavramından hareket etmiş ve konu ile ilgili birkaç habere dayanmıştır. Genel olarak bu tür haberlere şüpheyle yaklaşan Schacht'ın isnâdın başlangıcı söz konusu olduğunda haberleri kullanmakta bir beis görmemesinin problemlili bir durum arz ettiği de ifade edilmelidir.¹³

I.

Joseph Schacht *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*'da isnâda dayalı hadis tarihlendirmesi için müşterek Râvi teorisini geliştirmiş ve bu teoriyi ki-

⁹ Bu makalede Bati'da isnâda ilgili görüş dile getiren bütün araştırmacıların değerlendirmelerini aktarmak gibi bir amaç gözetilmemiştir. Sprenger, Muir, Goldziher ve Horovitz'in konuya dair değerlendirmelerine yapılan atıflar, Bati'da hadis tarihlendirmelerinde isnâdın Müslümanlar gibi belirleyici biçimde kullanılmadığını ve isnâddan ne kadar geç tarihte istifade edilmeye başladığını gösterme amacına matuftur.

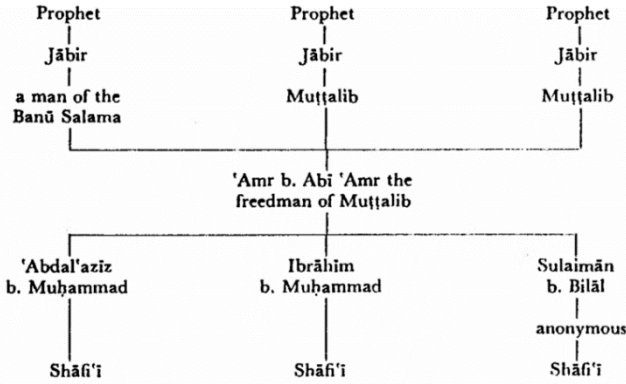
¹⁰ 1973'te düzenlenen XXIX. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde terk edilme kararı alınmasına rağmen (Bernard Lewis, “Question of Orientalism”, *Islam and the West*, New York: Oxford University Press, 1993, s. 103) bu çalışmada “oryantalist” terimi, hem oryantalistler arasında müşterek kurucu ilkelere hem de paradigma içi sürekliliğe işaret etmek amacıyla “oryantalist paradigmayı takip eden kişi” anlamında, herhangi bir değer hükmü ifade etmeksizin kullanılmıştır. Fakat oryantalizmin bilhassa post-kolonyal dönemde kazandığı mana düşünüldüğünde muhatapların zihnindeki olumsuz tedailerin engellenemeyeceği de teslim edilmelidir. Bu nedenle makalede mümkün olduğunda “oryantalist” terimi yerine “Batılı araştırmacı”, “Batılı” kelimeleri de kullanılmıştır. Yine de bir terimi kullanmayı terk ederek tevârus edilen gelenekle bağın koparılamayacağı da unutulmamalıdır.

¹¹ *Acta Orientalia*, XXI, 1950, s. 10-22. Makalenin İngilizce tercümesi esas alınarak yapılan Türkçe çevirisi için bk. J. H. Kramers, “Manihesit Eğilimli Bir Hadis: Âkiletü'l-hadir”, çev. Fatma Kızıl, *HTD*, II/1, 2004, s. 107-118. Ayrıca krş. Motzki, “Introduction”, s. xxxvii, dn. 108.

¹² Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford: The Clarendon Press, 1975, s. 36-37; 71-73.

¹³ Benzer bir değerlendirme için bk. Fred M. Donner, *Narratives of Islamic Origins: The Beginnings of Islamic Historical Writing*, Princeton: The Darwin Press, 1998, s. 121.

tabında birçok kez uygulamıştır. Onun isnâdlardan hareketle hadis tarihlen-dirmesi yapmak için geliştirdiği bu metodu, isnâdın menşei ile ilgili verdiği tarihle (hicri II. yüzyılın ilk yarısı) örtüştüğü görülmektedir. Schacht'ın geliştirdiği şekilde müşterek Râvi teorisi bir Râvinin, kendisinin uydurduğu veya başkasına ait bir sözü ya da yaygın bir kaideyi/hükmü, Hz. Peygamber'e –eğer mevkûf hadis ise sahâbîye– ulaşan sahte bir isnâdla destekleyerek tedâvüle sürmesini öngörmektedir. Bu sözü Hz. Peygamber'e yansıtan¹⁴ Râvi kendisinden birçok kişinin rivâyette bulunması ile isnâdların kendisinde birleştiği müşterek Râvi haline gelmektedir.¹⁵ Böylece, hadisi uyduran veya hadisin kendi döneminde ortaya çıktığı¹⁶ bir müşterek Râvi; isnâdın hadisi müşterek Râviden alan

gerçek Râvilerden müteşekkil kısmı; müşterek Râvi ile Hz. Peygamber (merfû hadisler için) arasındaki tek Râvili¹⁷ sahte kısım şeklinde üçlü bir yapı ortaya çıkmaktadır. Müşterek Râvi teorisini anlatmak üzere Schacht'ın *Origins*'te verdiği aşağıdaki şemadan istifade edilebilir:

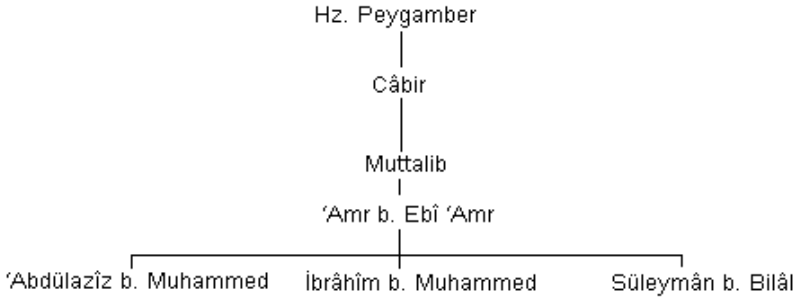
Şema, tekrarlar kaldırıldığında şu şekli alacaktır:

¹⁴ Burada “isnâd etme” yerine “yansıtmâ” terimi kullanılmıştır. Zira “isnâd etmek” ifadesi zahiren muttasıl bir isnâdın varlığını ihsas etmektedir. Elbette “isnâd etmek” ifadesi mevzû hadisler bağlamında da kullanılabilir fakat zihne tebâdür eden mana ittisal oluğu için müşterek Râvi bağlamında “yansıtmâ” terimi kullanılmıştır. Zira “yansıtmâ/back projection” sahte bir atıf anlamına gelmektedir.

¹⁵ Schacht, *Origins*, s. 171.

¹⁶ Schacht'a göre müşterek Râvinin ismi başka bir kişi tarafından da kullanılabilirdi için “hadisin kendi döneminde ortaya çıktığı” ifadesi eklenmiştir.

¹⁷ Burada tek Râvili tarihlerle “single strand”ler kastedilmektedir. Söz konusu terim bilhassa G. H. A. Juynboll'un kullanımı ve üzerine kurduğu “dalış” teorisi ile Batı'daki hadis çalışmalarında yaygın hâle gelmiştir. Terimin klâsik hadis usulündeki “ferd” kavramına tekabül etmesi ve bir tabakada Râvi sayısının teke düştüğü isnâdların da “single strand” şeklinde adlandırılmasına rağmen, “dalış” ve “yayılmâ” teorilerinde ön plâna çıkan tek Râvili tarihlerin genellikle peş peşe birden fazla tabakada tek Râvili devam ettiği görülmektedir.

Yukarıdaki isnâdda Schacht, müşterek Râvi olarak 'Amr b. Ebî 'Amr'ı (ö. 150'den sonra)¹⁸ tespit etmiştir. Dolayısıyla ona göre 'Amr ile Hz. Peygamber arasında kalan tek Râvili isnâd onun tarafından uydurulmuştur ve isnâdın ancak 'Amr'dan sonraki kısmı güvenilirdir. 'Amr gibi Schacht'ın *Origins*'inde müşterek Râvi olarak tavsîf ettiği kişilere bakıldığında Şa'bî (ö. 104/722-723)¹⁹

¹⁸ *Tehzîbu't-Tehzîb*'de (İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. 'Ali b. Hacer el-'Askalânî, I-XII, Haydarâbâd: Meclisü Dâiratü'n-Nizâmiyye, 1325-1327, VIII, s. 83-84) İbn Kânî'in (ö. 351/962), vefât tarihini 144 olarak verdiği bilgisi yer almaktaysa da *Takrîbü't-Tehzîb*'deki bilgi tercih edilmiştir (Bk. İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed 'Avvâme, Haleb: Dârü'r-Reşîd, 1411/1991, s. 425). Schacht'ın hadis uydurduğunu iddia ettiği 'Amr'a, İbn Hibbân (ö. 354/967) *Sikâf*'ında yer vermiş, İclî (ö. 261/875), Zehebî (ö. 748/1348) ve İbn Hacer (ö. 842/1448) gibi âlimler onu tevsik etmiştir. Her ne kadar Yahyâ b. Ma'in (ö. 233/848), Cûzecânî (ö. 259/873), Ebû Dâvûd (ö. 275/888), Nesâî (ö. 303/915) gibi âlimler tarafından taz'îf edilmişse de, 'Amr'ın hadis uydurma veya uydurma ithamı ile cerh edilmemiş bir Râvi olduğu da vurgulanmalıdır. 'Amr hakkındaki değerlendirmeler için bk. Cûzecânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb el-, *Ahvâlü'r-ricâl*, thk. Subhi Bedrî Sâmerrâî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985, s. 125; 'Iclî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. 'Abdillâh b. Sâlih el-, *Ma'rifetü's-sikât*, I-II, thk. 'Abdülalîm 'Abdülazîm el-Bestevisî, Medine: Mektebü'd-Dâr, 1985, II, s. 181; İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed 'Abdirrahmân b. Ebî Hâtîm er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Beyrut: Dârü lhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1371/1952-1373/1953 Ebû Muhammed 'Abdirrahmân b. Ebî Hâtîm er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Beyrut: Dârü lhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1371/1952-1373/1953, VI, s. 253; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât*, I-IX, Haydarâbâd: Dâiratü'l-Ma'ârifî'l-'Osmâniyye, 1393/1973, V, s. 185; İbn 'Adî, Ebû Ahmed 'Abdullâh b. 'Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*, I-VII, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1985, VI, s. 1769; Zehebî, Şemsuddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-, *Mizânü'l-i'tidâl*, I-VII, thk. 'Ali Muhammed Mu'avvaz-'Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd-'Abdülfettâh Ebû Sünne, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'ilmiyye, 1416/1995 *Mizânü'l-i'tidâl*, V, s. 367; a.mlf., *Zikru men tüküllime fihi ve hüve müvessak*, thk. Muhammed Şekûr el-Meyârîni, Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, 1406/1986, s. 147; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 425.

¹⁹ Schacht, vefât tarihini 110 olarak vermektedir. Bk. Schacht, *Origins*, s. 347. Schacht, *Origins*'te isnâdlarda müşterek Râvi olarak görüldüğünde Şa'bî'nin isminin sonraki nesilden birisi tarafından isnâda dâhil edildiğini iddia etmektedir. Onu gerçek müşterek Râvi olarak kabul ettiği tek bir örnek bulunmaktadır ve burada da hadisin Şa'bî'den ve Hammâd b. Ebî Süleymân'dan (ö. 120/738) sonra

hariç tamamının onun isnâdın menşei için verdiği tarihte yani hicri II. yüzyılın ilk yarısı ve sonrasında aktif Râviler olduğu görülmektedir:

Şa‘bî, ‘Amr b. Ebî ‘Amr (ö. 150’den sonra), ‘Abdullâh b. Dînar (ö. 127/744-45), A‘meş (ö. 147-48/764-66), ‘Amr b. Dînâr (ö. 126/744), ‘Amr b. Yahyâ el-Mâzinî (ö. 130’dan sonra), ‘Atâ b. Ebî Rabâh (ö. 114/732), ‘Abdulâzîz ed-Derâverdî (ö. 187/803), Haccâc b. Ertât (ö. 145/762), Hişâm b. ‘Urve (ö. 145-46/762-64), İbn Ebî Zi‘b (ö. 159/776), İbn Cüreyc (ö. 150/767), İbn ‘Uyeyne, İbrâhîm b. Sa‘d (ö. 185/801), Mu‘temir b. Süleymân (ö. 187/803), Sa‘d b. İshâk b. Ka‘b (ö. 140’dan sonra), Şu‘be (160/766), Zeyd b. Eslem (ö. 136/754), Zührî (ö. 124/742), Hasan b. ‘Umâre (ö. 153/770).

Yukarıda ifade edildiği üzere Schacht’ın geliştirdiği şekliyle müşterek Râvi teorisi isnâdın ancak belirli bir tarihten sonraki kısmını otantik kabul etmekte, müşterek Râviden önceki kısmının ise müşterek Râvi tarafından uydurulan tek Râvili bir tarikten ibaret olmasını öngörmektedir. Fakat buradaki problem hadis literatüründeki bütün hadislerin bu şablonla uyum arz etmemesi yani ferd hadis olmamasıdır ki bunun farkında olan Schacht “yayılma” (the spread of isnâds) kavramını geliştirmiştir. Schacht’a göre ferd hadislerle yönelik tenkitlerden kaçmak üzere isnâdların müşterek Râvi ile Hz. Peygamber arasındaki kısmı için ilâve tarikler uydurulmuştur (yayılma).²⁰ Schacht, söz konusu ilâve tariklerin, müşterek Râvi ile Hz. Peygamber arasındaki tek Râvili/ferd isnâda eklendiği, yani yayılmanın, isnâd kümesinin yalnızca söz konusu kısmında gerçekleştiğini savunmaktadır. Isnâdlarda yayılma ile neyin kastedildiğinin daha iyi anlaşılabilmesi için Schacht’ın verdiği örneklerden birisinin isnâd şemasından istifade edilebilir.

Schacht’a göre müctehidin içtihadında isabet etmesi hâlinde iki, yanlışması hâlinde ise bir ecir alacağını bildiren hadis²¹ müşterek Râvisi Yezîd b. ‘Abdillâh b. Hâd’dır (ö. 139/756-57). Yezîd, Ebû Bekir b. Muhammed b. ‘Amr b. Hazm’a (ö. 120/738) bu hadisten bahsetmiş ve Ebû Bekr de Ebû Seleme b. ‘Abdirrahmân’ın (ö. 94/712-13) kendisine aynı hadisi Ebû Hüreyre’den (ö. 58/678)

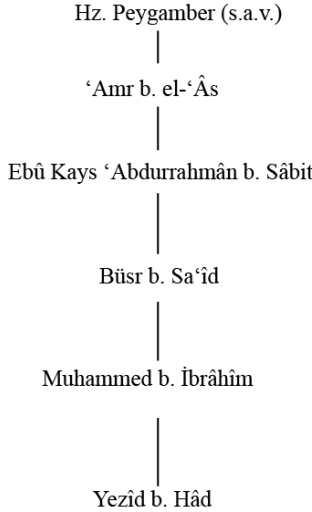
---

ortaya çıkmış olabileceğini iddia etmektedir ki bu durumda da hadisi yine en erken 120 yılından sonraya tarihlendirmiş olmaktadır.

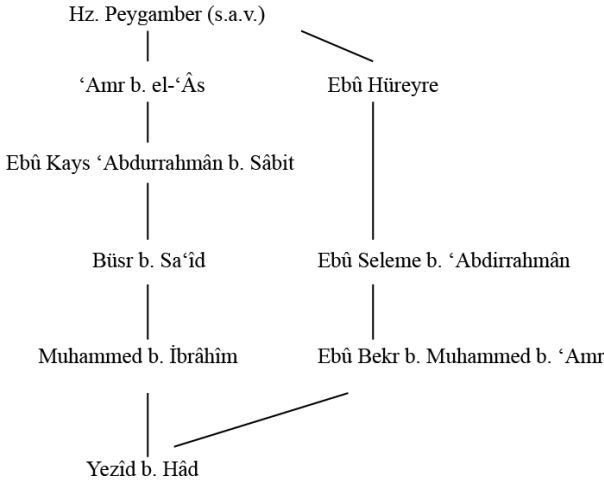
²⁰ Schacht, *Origins*, s. 165, 166, 171.

²¹ Buhârî, Muhammed b. İsmâ‘îl el-, *el-Câmi‘u’s-sahîhi’l-müsned min hadîsi Rasûlillâh sallâhu ‘aleyhi ve’s-sellem ve sünenihi ve eyyâmihî*, I-IV, thk. Muhammed Fu‘âd Âbdülbâkî, Kahire: el-Matba‘atü’s-Selefiyye, 1400, “İ’tisâm”, 21; Müslim, Ebu’l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *Sahîhu Müslim*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî, Beyrut: Dâru Kurtuba, 1430/2009, “Akdiye”, 1716; Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 2; Tirmizî, Ebû ‘İsâ Muhammed b. ‘İsâ et-, *Sünenü’t-Tirmizî*, I-II, Thesaurus Islamicus Foundation, Vaduz, 2000, “Ahkâm”, 2; Nesâî, Ebû ‘Abdirrahmân Ahmed b. Şu‘ayb en-, *Sünenü’n-Nesâî*, I-II, Vaduz, 2000, “Âdâbü’l-kudât”, 3; İbn , Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünen*, I-II, thk. Muhammed Fu‘âd ‘Abdülbâkî, Dâru İhyâ’l-Kütübîl-‘Arabiyye, Kahire, 1395/1975, “Ahkâm”, 3.

naklettiğini bildirmişti²² ki bu Schacht'a göre yayılmadır. Dolayısıyla Schacht'ın yaptığı açıklamaya göre hadisin isnâdı aslında aşağıdaki gibidir:

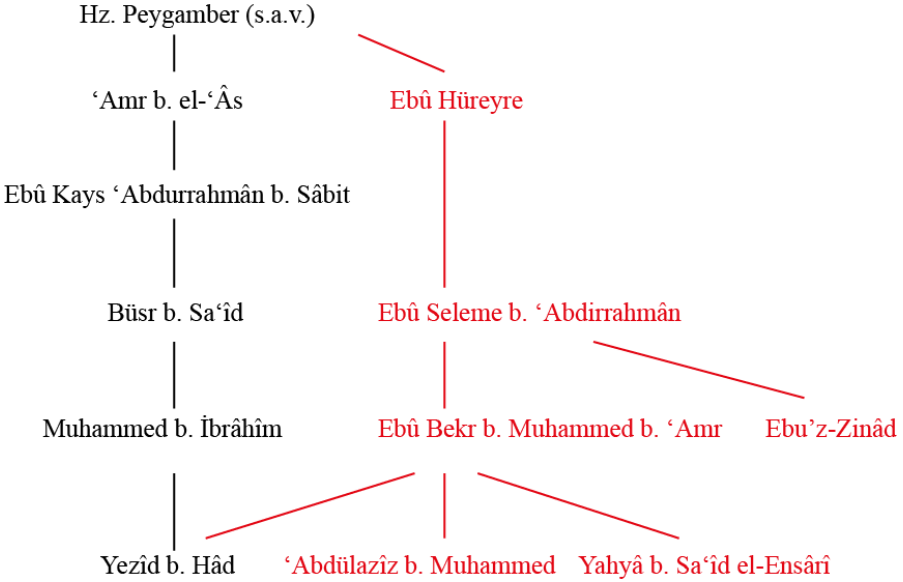

Fakat daha sonra Ebû Bekr'in ifadesiyle bir yayılma gerçekleşerek yani ilâve sahte bir tarik eklenerek isnâd şu hâle gelmiştir:

²² Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'i, "Cimâ'u'l-'ilm", *el-Ümm*, I-XI, thk. Rif'at Fevzi 'Abdülmuttalib, IX, Mansure: Dârü'l-Vefâ, 1422/2001 s. 19.

Söz konusu hadisin *Kütüb-i Sitte* dışındaki tarikleri de göz önünde bulundurduğunda ise, Schacht'ın Yezîd b. Hâd'ın müşterek Râvi olduğu ve isnâdın ondan önceki kısmında yalnız bir tarîkin (Hz. Peygamber ↔ 'Amr b. el-Âs ↔ Ebû Kays ↔ Büsr b. Sa'îd ↔ Muhammed b. İbrâhîm ↔ Yezîd b. Hâd) aslında müşterek Râvi tarafından uydurulduğu, geri kalanların ise daha sonra yayılma neticesinde ortaya çıktığı iddiasının, aynı zamanda geniş çaplı bir isnâd uydurmasının gerçekleştiğini iddia etmek anlamına geldiği görülmektedir. Hadisin *Kütüb-i Sitte* ve *Kütüb-i Sitte* dışındaki tariklerinin müşterek Râviden önceki kısmı aşağıdaki şemada yer almaktadır:²³

Görüldüğü üzere Schacht müşterek Râviden önce yer alan ve onun tarafından uydurulduğunu iddia ettiği tek Râvili tarîk dışındaki isnâdların da uydurma olduğunu iddia etmekte ve kabul edilemez bir genelleme yapmaktadır. Zira başlangıçta ferid iken daha sonra meşhûr seviyesine çıkan haberlerin varlığı ya da isnâdların uydurulduğu onun deyimiyle yayıldığı münferit durumları kabul etmek bütün isnâdların uydurma olduğu anlamına gelmemelidir. Ayrıca, bir an için hadis literatüründeki isnâdların kâhîr ekseriyetinin Schacht'ın MR²⁴

²³ Schacht'ın iddiasına göre sağ taraftaki tarîkler yayılmanın neticesi yani sonradan uydurulmuş kabul edilmelidir. Elbette Schacht'ta göre sol taraftaki tek Râvili tarîk de uydurmadır. Fakat onu müşterek Râvi uydurmuşken, sağ taraftaki isnâdlar daha sonra başkaları tarafından uydurulmuştur.

²⁴ Müşterek Râvi.

şablonuna uyduğu farz edilse dahi, hadis literatürünün genişliği nedeniyle, şablonun dışına çıkan isnâdların mevcudiyeti ihtimali bütün literatürün isnâd şeması çıkarılmadan reddedilemez.

Esasen, Schacht'ın bir yandan müşterek Râvi öncesi ferd isnâdları uydurma kabul ederken öte yandan söz konusu kısmın ferd olmadığı durumları yani öngördüğü şablonun dışına çıkan isnâdları yayılma şeklinde nitelemesi onun kendi görüşlerine karşı çıkanlara hareket imkânı vermeyen, münekkitletlerinin kullanabileceği bütün delilleri en baştan uydurma kabul eden *geçit vermeyen kurgusunun* neticesidir. Schacht'ın geçit vermez kurgusu ile neyin kastedildiğini açmak gerekirse meselâ, Schacht'ın iddiaları karşısında sünnetin dindeki yerini göstermek üzere sahâbenin Hz. Peygamber'in bir hadisini öğrendiklerinde konu ile ilgili görüşlerini değiştirdiklerini aktaran haberler delil olarak kullanılamaz. Zira fikir değişikliğine dair bu tür haberler Schacht'a göre hadislerin başlangıçtan itibaren önemini göstermek üzere sonradan uydurulmuştur. Ashâbın yerleştiği emsârda sünnet bilgisini sonraki nesle aktardığı dolayısıyla sünnetin en baştan itibaren Müslümanlar nezdinde kıymetli olduğu da ona göre, ashâbı hukuk okulları ile ilişkilendiren haberler sahte olduğu için iddia edilemez. Bu bağlamda İslâm hukukunun menşei Irak'ta aradığı için yine ona göre Medine'nin "dârü's-sünne" olduğuna dair haberler sahtedir. İslâm hukukunun ancak hicrî II. yüzyılda gelişmeye başladığını kabul ettiği için I. yüzyılda gelişmiş bir fıkıh düşüncesinin olduğunu gösteren bütün haberler sahtedir. Bu nedenle fukakâ-ı seb'aya dair haberlerin de uydurma olduğunu iddia eder. Bir hadisi aynı hocadan rivâyet eden iki Râvinin bulunması durumunda ikinci isimler -onun deyimiyle alternatif isimler- sahtedir. Yine hadis rivâyetinin başlangıçtan itibaren varlığının doğal bir sonucu olan aile isnâdları sahtedir.

Aslında Schacht'ın zihninde bir İslâm hukuku gelişim tablosu/şablonu vardır ve kaynaklardaki her türlü bilgiyi bu tabloya göre kabul veya reddetmektedir. Bu nedenle Schacht'ın isnâdın menşei hicrî II. yüzyılın ilk yarısında araması, ilk müşterek Râvilerin genellikle bu dönemden olduğunu iddia etmesi, isnâdların müşterek Râviden önceki kısmının sahte olduğunu iddia etmesi ile; İslâm hukukunun menşei hakkındaki değerlendirmeleri yani söz konusu şablon irtibatlıdır. Fakat buradaki esas problem, onun bu değerlendirmeleri arasındaki ilişkinin mahiyetidir. Diğer bir ifadeyle arada bir sebep sonuç ilişkisi varsa, o takdirde beklenen onun olabildiğince çok hukukî hadisi incelemesi, müşterek Râviler için genel bir tarih elde etmesi ve ardından İslâm hukukunun menşei hakkındaki tarihlendirmesine ulaşmasıdır. Hâlbuki, Schacht'ın akıl yürütmesinin aşamaları takip edildiğinde; Nebvî sünnetin eski hukuk okullarının yaşayan geleneğinden daha sonra ortaya çıktığını iddia etmesinin ve İslâm hukukunun teşekkülünü II. yüzyılda ve bilhassa Irak'ta aramasının → isnâdların I. yüzyıldan önceki kısmını geriye doğru büyüme ve yayılmanın neticesi olarak nitelemesine, yani uydurma kabul etmesine, bunun da → müşterek

Râvileri hadis rivâyetinin sistemleşmesiyle birçok öğrencinin teveccühüne mazhar olan hadis hocaları veya hadisin birçok kişiye nakledilmesinde rol oynayan anahtar şahsiyetler değil de hadisi ilk kez uydurup tedâvüle süren kişiler kabul etmesine sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.

Schacht'ın geçit vermez kurgusu ve kendisinden hareketle hadisleri değerlendirdiği İslâm hukukunun gelişim şablonu bir arada değerlendirildiğinde Johann Fück (1894-1974) ve Harald Motzki'nin²⁵ Schacht'a yönelik temel eleştirileri de anlam kazanmaktadır. Zira ikisinin de eleştirileri Schacht'ın dairevî akıl yürütmelerine yöneliktir. Onların tenkitlerine bir örnek vermek gerekirse, meselâ Schacht, Nâfi' (ö. 117/735) tarafından nakledilen hadisleri kendi dönemi için ileri bir hukuk düşüncesini yansıtmayı nedeniyle reddetmektedir.²⁶ Fück ise Schacht'ı, Nâfi'nin hadislerinin ileri bir hukuk seviyesine işaret etmesinin, İslâm hukukunun o dönemde Schacht'ın sandığından daha gelişmiş olmasından kaynaklandığını söyleyerek eleştirmektedir.²⁷

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında (Schacht'ın isnâd tarihlendirmesi, müşterek Râviler için verdiği tarih, MR öncesi isnâdlarla ilgili iddiaları) aklı "Peki, Schacht niçin hicrî II. yüzyıl üzerinde bu kadar ısrar etmektedir?" sorusu gelmektedir. Onun çalışmaları bu soruya cevap bulmak üzere incelendiğinde ise, söz konusu yüzyılın "borrowing/diğer kültürlerden iktibaslar" için mümbit bir zaman aralığı temin etmesinin asıl neden olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim o, diğer din ve kültürlerden yapılan geniş çaplı iktibasları, İslâm hukukunun ilk aşamalarının karakteristik özelliği kabul etmektedir. Bu nedenle ona göre İslâm hukuku Kur'ânî olmak bir tarafa büyük oranda İslâmî dahi değildir. Bu bağlamda onun, İslâm hukukunun menşeyini Irak'ta aradığı görülmektedir ki böylece o, iktibaslar için uygun zaman aralığının ardından uygun vasatı da elde etmiş olmaktadır.²⁸ Dolayısıyla Schacht'ın isnâdların yapısı ile ilgili iddialarının, bu bağlam ve arka plân göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir.²⁹

²⁵ Motzki'nin Schacht'ın dairevî akıl yürütmelerine yönelik eleştirileri için bk. Motzki, "İbn Şihâb ez-Zühri'nin Fikhrı: Bir Kaynak Tenkidi İncelemesi", çev. Fatma Kızıl, *HTD*, III/2, 2005, s. 131; a.mlf., "Dating Muslim Traditions", *Arabica*, LII/2, 2005 s. 211.

²⁶ Schacht, *Origins*, s. 117, 229; a.mlf., "The Law", *Unity and Variety in Muslim Civilization* (ed. Gustave E. von Grunebaum), Chicago: The University of Chicago Press, 1955, s. 68.

²⁷ Johann Fück, "Origins of Muhammadan Jurisprudence", *Bibliotheca Orientalis*, XI/5, Leiden, 1953, s. 198. Fück'ün tenkidi Noel Coulson'ın, Schacht'ın teorilerinden taviz vermez yaklaşımı karşısında söylediği "eğer resim bulanık görünüyorsa bu belki de başka bir gözlük gerektiği içindir" sözünü aklı getirmektedir. Bk. Noel J. Coulson, "Correspondence", *Middle Eastern Studies*, III/2, 1967, s. 202.

²⁸ Schacht'ın İslâm hukukunun Kur'ânî olmak bir tarafa İslâmî dahi olmadığı iddiası için bk. Joseph Schacht, "The Problems of Modern Islamic Legislation", *Studia Islamica*, 12, 1960, s. 100.

²⁹ Schacht'ın burada aktarılan görüşleri ve tenkidi için bk. Fatma Kızıl, *Hukukî İçerikli Merfû Hadisler Bağlamında Müşterek Râvî Teorisi ve Tenkidi* (doktora tezi, 2011), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 66-81.

Schacht'ın isnâdlarla ilgili iddiaları ile irtibatlı olarak dile getirilmesi gereken önemli bir nokta da, onun yayılma kavramının kendisinden sonraki oryantalistlere ve literatüre etkisidir. Yukarıdaki şemalarda isnâdların yalnızca müşterek Râviye kadarki kısımları gösterilmiştir. Zira Schacht, yayılmanın isnâdların ancak MR öncesindeki kısmında gerçekleştiğini ve bu yayılmalara rağmen MR'nin birçok isnâdda varlığını muhafaza etmesi nedeniyle hadisin ortaya çıktığı dönemi tespit etmek için elverişli bir araç temin ettiğini iddia etmektedir.³⁰ Hâlbuki ondan sonra G. H. A. Juynboll (1935-2010), "dalış"ı³¹ isnâdların MR'den sonraki kısımlarına da teşmül edilmiştir. Dolayısıyla Juynboll'a göre yalnız MR öncesindeki tek Râvili tarikler değil, MR sonrası tek Râvili tarikler de uydurmadır. Dalış kavramını tarif etmek gerekirse, oryantalistlere göre isnâd uydurma faaliyeti her zaman yayılmada olduğu gibi Râvi ekleyerek değil de bazen Râvi atlayarak da gerçekleşebilmektedir. Bu tür atlama/dalış tariklerinde atlanan Râvinin yerine başka bir Râvi de eklenebildiği için yayılma ve dalış kavramları zaman zaman kesişebilmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, yayılmaların MR Râvi seviyesi öncesinde gerçekleşmesine karşın, dalışların hem MR Râvi öncesi hem de sonrasında vuku bulduğunun iddia edilmesidir. Ayrıca Râvi atlaması şeklinde gerçekleşen dalışların zaman zaman klâsik hadis usûlündeki tedlisle örtüşebildiği görülebilmektedir.

Neticede oryantalist literatürde isnâdlardan hareketle tarihlendirme için bir yöntem geliştiren ilk kişi olan Schacht yine kendi geliştirdiği kavramların 'kurban'ı olmuş, onun yayılmaya rağmen isnâdlarda MR'lerin tespit edilebileceği iddiası, yayılma ve dalışların kapsamını genişleten Juynboll tarafından isnâdlarda gözükken birçok müşterek Râvinin aslında gerçek müşterek Râviler olmadığı (seeming common ling/görünüşte müşterek Râvi) ve bu görünüşte müşterek Râvilerin bulunduğu isnâdların ise genellikle tarihlendirilemez³² isnâd yapıları –onun deyimiyle– örümcekler (spider) olduğu iddiasına dönüştürülmüştür.³³ Juynboll'e göre hadis literatüründe gerçek bir MR ihtiva etmediği için binlerce tarihlendirilemez tarîk bulunmaktadır.³⁴ Böylece bir yandan

³⁰ Schacht, *Origins*, s. 171.

³¹ "Dalış/diving" bir terim olarak kullanılmamışsa da mefhum olarak Schacht'ta da bulunmaktadır. Schacht, ferd hadislerin uydurulan ilâve tariklerle desteklenmesinin her zaman eklenen yeni Râvilerle olmadığını, mevcut isnâddaki bir Râvinin atlanarak daha yukarıdaki kişiden nakilde bulunulabileceğini ifade etmiştir ki bu iddia kendisinden sonra Juynboll tarafından "diving/dalış" şeklinde adlandırılarak isnâd analizinin temeline yerleştirilecek kavramın nüvesini teşkil etmektedir. Schacht, *Origins*, s. 167, 171, 173. Benzer bir iddiayı Schacht'tan önce Horovitz'in de dile getirdiği ifade edilmelidir. Bk. Horovitz, "The Growth of the Mohammed Legend", s. 271.

³² Juynboll, "Nâfi", the *mawlâ* of Ibn 'Umar, and his position in Muslim *Hadîth* Literature", *Der Islam*, LXX, 1993, s. 216; a.mlf., "(Re)appraisal of Some Technical Terms in *Hadîth* Science", *Islamic Law and Society*, VIII, S. 3, 2001, s. 307.

³³ Bk. Ek 1 ve Ek 2.

³⁴ Juynboll, "(Re)appraisal of Some Technical Terms", s. 306-307; 332, 337.

isnâdların menşei için hicrî I. yüzyılın son çeyreği tarihlendirmesini yapan dolayısıyla Schacht'tan yaklaşık elli yıl erken tarih veren ve bu nedenle de daha erken dönemden müşterek Râvilerin varlığını kabul eden Juynboll, öte taraftan Schacht'ın tarihlendirebileceği birçok hadis/isnâdın tarihlendirilemez olduğunu iddia ederek ondan daha şüpheli bir konumda yer almıştır.

Her ne kadar Juynboll, Schacht'ın iddialarını bir adım öteye taşıyarak isnâdların kullanımını sınırlasa da kendi belirlediği kriterlere uygun isnâdları ve müşterek Râvileri tarihlendirmelerinde kullanmış yani Schacht'ın metodunu bir şekilde devam ettirmiştir. Hâlbuki, Juynboll'un müşterek Râvi teorisini ilk kez kullanacağı *Muslim Tradition*'ından (Cambridge 1983) iki yıl önce yayımlanan kitabı *Early Muslim Dogma*'da (Cambridge 1981) Michael Cook, Schacht'ın yayılma teorisinin isnâdların tamamını kapsayacak kadar geniş olduğunu iddia etmiş, yaklaşık on yıl sonra yazacağı bir makalesinde³⁵ ise hadisleri tarihlendirmek için müşterek Râvi teorisinden istifade edilemeyeceğini öne sürmüştür. Meselenin ironik yönü Schacht'ın geliştirdiği müşterek Râvi teorisinin yine kendisinin geliştirdiği bir kavram yani yayılma nedeniyle önce Juynboll tarafından kullanımının sınırlandırılması, ardından ise Cook tarafından tamamen terk edilmesinin salık verilmesidir.

Cook'un yayılma ile ilgili iddiasına da değinmek gerekirse o, bir hadisin İslâm dünyasının farklı bölgelerinde yaşayan sahâbe ve diğer Râviler tarafından naklinin ancak isnâdların yayılmasıyla izah edilebileceği kanaatindedir.³⁶ Muhammed Mustafa el-A'zamî gibi ilim adamları sahâbe nesli dâhil olmak üzere her tabakada çok sayıda Râviden müteşekkil isnâdlardan hareketle İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşayan bu kadar kişinin bir komplo veya tesadüf eseri aynı hadisi nakletmesinin güçlüğüne dikkat çekmektedir. Cook ise isnâdların bu durumunun ancak yayılma ile izah edilebileceğini söyleyerek kendi ifadeleriyle şöyle demektedir: "Eğer isnâdların büyük oranda yayıldığına inanırsak, o vakit A'zamî'nin argümanı bize dokunamaz."³⁷ Hâlbuki Cook'un yapması gereken 'yayılmayı kabul etmek zorundayız aksi takdirde A'zamî'nin konumunu kabul etmekten başka çare kalmaz' gibi bir düşünceden hareket etmek yerine, yayılmanın gerçekten *büyük oranda* diğer bir deyişle bütün isnâdları etkileyecek şekilde gerçekleştiğini delilleri ile ortaya koymaktır. Zira burada mesele, isnâdların gerçekten *büyük oranda* yayılıp yayılmadığı sorusunda düğümlenmektedir. Cook'a göre yayılma konusunda ya Schacht'ın ya da A'zamî'nin konumunu benimsemek dışında bir seçenek bulunmamaktadır.

Aslında, kişinin nasıl bir hadis tarihi tasavvuruna sahip olduğu isnâdların hangisini yayılma kabul edeceğini de belirlemektedir. Bu durum daha önce

³⁵ Michael Cook, "Eschatology and the Dating of Traditions", *Hadîth* (ed. Harald Motzki), Aldershot: Ashgate, 2004, s. 217-241.

³⁶ Michael Cook, *Early Muslim Dogma: A Source-Critical Study*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s. 115.

³⁷ Cook, *Early Muslim Dogma*, s. 116.

Schacht bağlamında ifade edilmişti. Benzer şekilde İftihâr Zaman da yayılma ile ilgili iddiaların ilk dönem İslâm tarihi tasavvuru ile irtibatlı olduğuna işaret etmektedir. Zaman'ın önemli bir tespiti de yayılma teorisinin araştırmacılar tarafından bir bakıma istenilmeyen veya kendi sonuçlarıyla örtüşmeyen isnâdları tasfiye için kullanıldığıdır.³⁸ Nitekim Schacht'ın müşterek Râvi teorisinin öngördüğü tek Râvili tarik-müşterek Râvi-MR sonrası isnâdlar şablonuna uymayan isnâd yapıları ile karşılaştığında, yani müşterek Râviden önce birden fazla isnâdın olması hâlinde bunları yayılmanın eseri kabul etmesi de Zaman'ın yayılma teorisinin isnâd tasfiyesi için bir araç olarak kullanıldığı şeklindeki tespitinin ne kadar isabetli olduğunu göstermektedir.

II.

Şimdiye kadar Joseph Schacht ve G.H. A. Juynboll'un tek Râvili tarikleri uydurma kabul etmeleri meselesi yayılma ve dalış kavramı bağlamında ele alınarak isnâdlardan yalnız birini seçip diğerlerini MR şablonuna uydurmak için sahte kabul etmelerinin metodolojik olarak yanlışlığına işaret edildi. Fakat MR öncesinde gerçekten tek Râvili tariklerin olduğu veya MR sonrasında tariklere göre daha az tarikin yer aldığı durumlar da göz önünde bulundurulmalı ve izah edilmelidir. Konuyla ilgili yapılan bir hata müşterek Râvi öncesi birden fazla tarikin ya da tek Râvili isnâdın var olmasını, yalnızca hadis rivâyetinin başlangıcı meselesi ile irtibatlandırmaktır. Hâlbuki, isnâdların başlangıçta çok Râvili olmasından hadis rivâyetinin Hz. Peygamber döneminden itibaren başladığı, tek Râvili olmasından ise Hz. Peygamber döneminden itibaren müteselsil bir hadis naklinin bulunmadığı sonucunu çıkaran kategorik bakış açısını terk etmek gerekmektedir. Bu bağlamda hadis rivâyetinin belirli bir sistemleşme süreci geçirdiği unutulmamalıdır ve isnâdlar hadis rivâyetinin bu tabii gelişimi içerisinde değerlendirilmelidir. Esasen başlangıçta nispeten az tarikin olması anlaşılabilir ve açıklanabilir bir durum arz etmektedir. Fakat bu, söz konusu dönemde çok Râvili tariklerin (meşhûr ve mütevâtir haberlerin) varlığını reddetmek ve dolayısıyla ilk dönemde bir hadisin birden fazla tarikin olduğu durumları şüpheli kabul etmek anlamına gelmemelidir.

Hadis ilminde, müşterek Râvinin dayandığı şemanın aksine bir hadisin birden fazla sahâbî Râvisinin olabileceği, sahâbenin de birden fazla öğrencisinin olabileceği durumlar kabul edilmiş; mütevâtir, meşhûr, aziz ıstıhaları bu tür isnâd yapılarına delâlet etmek üzere geliştirilmiştir. Bu bağlamda yine bilhassa 'Abdullâh b. 'Abbâs (ö. 68/687-88), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12), Ebû Hüreyre gibi sahâbiler hatırlanmalıdır. Nitekim hadis literatüründeki Râvileri çeşitli sınıflara ayırarak bir Râvi modellemesine gitmeye çalışan Halis Aydemir de sahâbe nesli arasında rivâyetlere bilmünâsebe ulaşmak yerine bilinçli olarak

³⁸ İftikhar Zaman, *The Evolution of Hadith: Transmission, Growth and the Science of Rijal in a Hadith of Sa'd b. Abi Waqqas*, University of Chicago, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Chicago, 1991, s. 104, 190.

rivâyetlerin peşine düşen, hadislerin izini süren Ebû Hüreyre ve ‘Abdullâh b. ‘Abbâs gibi *toplayan Râvilerle*, Enes b. Mâlik gibi uzun yaşamış ve yaşı ilerlemiş, farklı bölgelerden çok sayıda öğrencinin teveccühüne mazhar olmuş *dağıtın Râvilerin* varlığına işaret etmektedir.³⁹ Dolayısıyla, sahâbe neslinde rivâyetlerin akrabalık ilişkileri veya fetvâ sorma gibi vesilelerle yani bilmünâsebe aktarılmasının yanı sıra haberlerin peşine kasıtlı olarak düşen ve aynı şekilde bu haberleri etraflarındaki ilim tâliblerine bilinçli olarak dağıtın Râvilerin varlığı unutulmamalıdır.

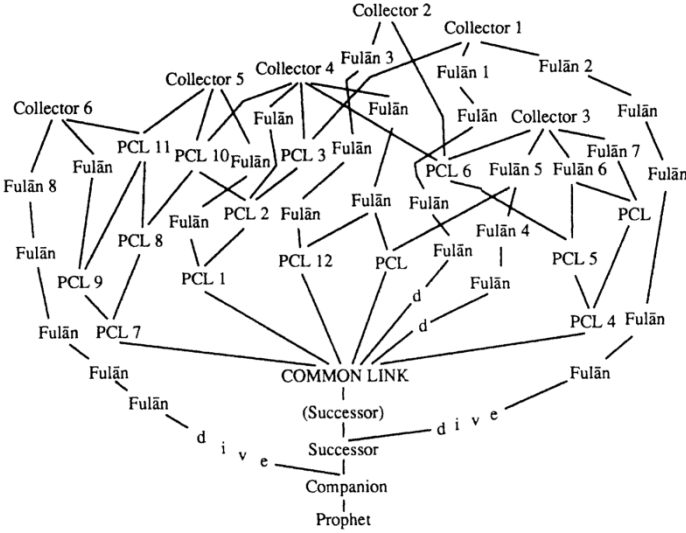
Ayrıca ister oryantalist paradigmanın içerisinde kalarak olsun isterse ricâl eserlerinden istifade ederek ve Râviler hakkındaki cerh-ta’dilleri belirleyici kabul ederek klâsik hadis usulü çerçevesinde olsun, yapılan isnâd-metin analizleri tek Râvili tarîklerin *her zaman* uydurma kabul edilmesinin yanlışlığını göstermiştir. Isnâd-metin analizi ile kastedilen, bir hocadan nakilde bulunan Râvilerin metinlerini birbirleri ile mukayese ederek isnâd ve metinler arasındaki irtibatı tespit etmektedir. Her bir hocadan gelen metin, lafızlar, atıf harfleri, takdim-tehîr, ihtisâr gibi mümeyyiz vasıflara sahiptir ve bu durum, isnâd uydurmanın sanıldığı kadar kolay olmadığını göstermektedir. Zira aksi takdirde isnâd uyduran kişinin metni de isnâda eklediği hocanın metninin mümeyyiz vasıflarına göre düzenlediğini kabul etmek gerekecektir ki bu seviyede bir isnâd-metin uydurmasının geniş çapta gerçekleşmesinin, Schacht ve Juynboll’un iddia ettiği kadar kolay olmadığı ortadadır.

Netice itibarıyla, çok geniş bir literatür teşkil etmesi nedeniyle bütün hadislere tatbik edilebilecek şablonlar geliştirmekten mümkün olduğunca kaçınılmalı, ayrıca hadisler hakkında değerlendirmeler yapılırken açıklamaların araştırmacıların kendi hadis tarihi tasavvurlarının etkisinde olduğu her zaman akılda tutulmalıdır. Bu sübjektiviteden bir dereceye kadar kaçınmak için ise tartışmayı teorik düzlemde sürdürmekle yetinmeyip metin merkezli bir yaklaşım geliştirmek diğer bir ifadeyle olabildiğince çok hadisin rivâyet tarihi analizini/isnâd-metin analizini yapmak gerekmektedir. Nitekim oryantalist paradigma içerisinde de hadisler için diğer oryantalistlere nispeten daha erken tarihler veren kişilerin isnâd-metin analizi uygulayan araştırmacılar olması bir tesadüf değildir.

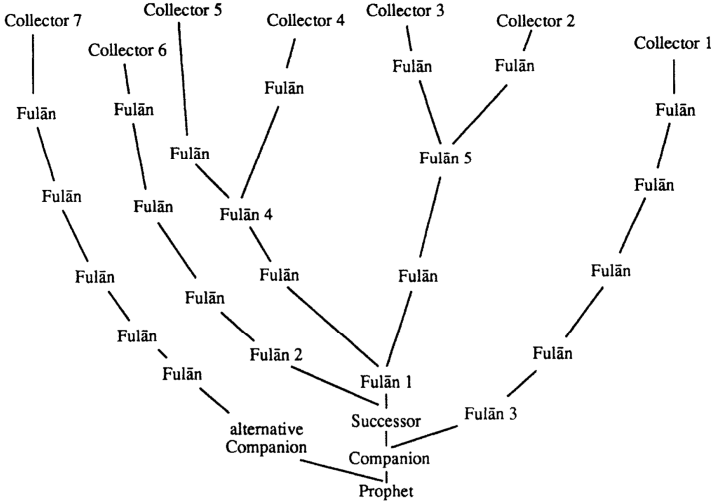
³⁹ Halis Aydemir, , “Hadis Rivayet Sisteminde Râvi Modelleri”, *HTD*, V/1, 2007, s. 91, 97, 98.

EKLER:

Ek 1: Juynboll'un dalışlarla (dive/d) ilgili iddialarını aktarırken kullandığı şema:⁴⁰

Ek 2: Juynboll'e göre örümcek yapısındaki isnâd şeması:⁴¹

⁴⁰ Juynboll, "Nâfi", the *mawla* of Ibn 'Umar", s. 208.

⁴¹ Juynboll, "Nâfi", the *mawla* of Ibn 'Umar", s. 215.

“Batı’da Hadis Çalışmalarında Tek Râvili Tarîkler”

Özet: Batı’da hadis araştırmalarının kurucusu Ignaz Goldziher hadislerle ilgili değerlendirmelerinde isnâdları dikkate almamışsa da hem ondan önceki dönemde Alois Sprenger ve William Muir gibi isimler hem de sonraki dönemde J.H. Kramers ve Joseph Schacht gibi oryantalistler isnâdlardan belirli sınırlamalarla yararlanma yoluna gitmişlerdir. Söz konusu sınırlamaların en dikkat çekenini tek Râvili tarîklerin güvenilmez kabul edilmesidir. Schacht geliştirdiği müşterek Râvi teorisi ile müşterek Râviden önceki tek Râvili tarîklerin tarihliğini reddetmiş ve bu konuyla irtibatlı olarak “yayılma” kavramını geliştirmiştir. Müşterek Râvi teorisini birtakım değişikliklerle uygulayan G.H.A. Juynboll ise hem müşterek Râvi öncesi hem de sonrası tek Râvili tarîklerin sıhhatini reddederek, esasen mefhûm olarak Schacht’ta da görülen “dalış”ları kavramlaştırmış, ayrıca “örümcek” adını verdiği dalışlardan mürekkep isnâd yapılarının tarihlendirilemez olduğunu iddia etmiştir. Bu makalede müşterek Râvi teorisi bağlamında geliştirilen yayılma, dalış ve örümcek kavramlarından hareketle tek Râvili isnâdlara yöneltilen eleştiriler ele alınarak tahkik edilmekte, söz konusu eleştirilerin oryantalistlerin hadis literatürüne genel yaklaşımı ile yakından irtibatlı olduğu gösterilmektedir.

Atıf: Fatma KIZIL, “Batı’da Hadis Çalışmalarında Tek Râvili Tarîkler”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, X/2, 2012, ss. 7-22.

Anahtar Kelimeler: hadis, oryantalizm, Batı’da hadis çalışmaları, tek Râvili tarîk, dalış, müşterek Râvi